

DIGITAL TRANSFORMATION OF CRIMINAL PROCEEDINGS IN THE REPUBLIC OF UZBEKISTAN: PROCEDURAL MECHANISMS FOR SUSPENDING THE CIRCULATION OF FUNDS AND CRYPTO-ASSETS

Aybek Orazbayevich Khalmuratov

Independent Researcher

Law enforcement academy of the Republic of Uzbekistan

E-Mail: bekbayevich@gmail.com

Tashkent, Uzbekistan

ABOUT ARTICLE

Key words: investigation, criminal procedure, crypto-asset, funds, evidence.

Received: 19.12.25

Accepted: 20.12.25

Published: 21.12.25

Abstract: The article examines the impact of digitalization on criminal proceedings in the Republic of Uzbekistan and the need to reform procedural mechanisms for investigating crimes in the field of digital finance. The author identifies gaps in legislation related to the lack of procedures for temporarily suspending the circulation of crypto-assets and electronic funds. The concept of a "digital criminal process" and a draft of a new Article 2301 of the Criminal Procedure Code, providing for such measures, are proposed. The work aims to develop an effective model of digital justice that ensures a balance between the efficiency of investigative actions, the protection of individual rights, and compliance with international standards set by the FATF and Egmont Group.

O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASIDA JINOYAT PROTSESSINING RAQAMLI TRANSFORMATSIYASI: PUL MABLAG‘LARI VA KRIPTOAKTIVLAR AYLANMASINI TO‘XTATISHNING PROTSESSUAL MEXANIZMLARI

Aybek Orazbayevich Xalmuratov

*O‘zbekiston Respublikasi Huquqni muhofaza qilish akademiyasi
mustaqil izlanuvchisi*

E-Mail: bekbayevich@gmail.com

Toshkent, O‘zbekiston

MAQOLA HAQIDA

Kalit soʻzlar: tergov, jinoyat protsessi, kriptoaktiv, pul mablagʻlari, dalillar.

Annotatsiya: Maqolada raqamlashtirishning Oʻzbekiston Respublikasi jinoyat sud ishlarini yuritishga taʼsiri va raqamli moliya sohasidagi jinoyatlarni tergov qilish protsessual mexanizmlarini isloh etish zarurati tadqiq etilgan. Muallif kriptoaktivlar va elektron pul vositalarining aylanmasini vaqtincha toʻxtatish tartiblari yoʻqligi bilan bogʻliq qonunchilikdagi boʻshliqlarni aniqlaydi. “Raqamli jinoyat protsessi” konsepsiyasi va bunday choralarni nazarda tutuvchi JPKning yangi 230¹-moddasi loyihasi taklif etilmoqda. Ish tergov harakatlarining tezkorligi, shaxs huquqlarini himoya qilish va FATF hamda Egmont guruhi xalqaro standartlariga muvofiqlik oʻrtasidagi muvozanatni taʼminlaydigan raqamli odil sudlovning samarali modelini shakllantirishga qaratilgan.

ЦИФРОВАЯ ТРАНСФОРМАЦИЯ УГОЛОВНОГО ПРОЦЕССА В РЕСПУБЛИКЕ УЗБЕКИСТАН: ПРОЦЕССУАЛЬНЫЕ МЕХАНИЗМЫ ПРЕКРАЩЕНИЯ ОБОРОТА ДЕНЕЖНЫХ СРЕДСТВ И КРИПТОАКТИВОВ

Айбек Оразбаевич Халмуратов

Независимый исследователь

Правоохранительная академия Республики Узбекистан

E-Mail: bekbayevich@gmail.com

Ташкент, Узбекистан

О СТАТЬЕ

Ключевые слова: расследование, уголовный процесс, криптовалюта, денежные средства, доказательства.

Аннотация: В статье исследуется влияние цифровизации на уголовное судопроизводство в Республике Узбекистан и необходимость реформирования процессуальных механизмов расследования преступлений в сфере цифровых финансов. Автор выявляет законодательные пробелы, связанные с отсутствием процедур временной приостановки оборота криптоактивов и электронных денежных средств. Предлагается концепция «Цифровой уголовный процесс» и проект новой статьи 230¹ Уголовно-процессуального кодекса, предусматривающей такие меры. Работа направлена на формирование эффективной модели цифрового справедливого судопроизводства, обеспечивающей баланс между оперативностью следственных

Kirish. XXI asrda raqamlashtirish nafaqat texnologik yo‘nalish, balki davlat boshqaruvi, iqtisodiyot va huquqning barcha sohalariga chuqur ta’sir ko‘rsatuvchi ijtimoiy rivojlanishning qonuniy yo‘nalishiga aylandi. Zamonaviy jamiyat asta-sekin an’anaviy faoliyat shakllaridan o‘zaro ta’sirning raqamli mexanizmlariga o‘tmoqda, bunda axborot texnologiyalari tartibga solish, nazorat qilish va qonuniylikni ta’minlashning asosiy vositasi bo‘lib xizmat qilmoqda.

Shu nuqtayi nazardan, O‘zbekiston Respublikasi raqamli odil sudlovning zamonaviy infratuzilmasini shakllantirish, davlat institutlari faoliyatining shaffofligini oshirish va jinoyat protsessi sohasiga elektron xizmatlarni joriy etishga qaratilgan “Raqamli O‘zbekiston–2030” strategiyasini [1] izchil ravishda amalga oshirmoqda. Ushbu o‘zgarishlar qonuniy ravishda huquqshunoslik fani oldiga yangi vazifalarni qo‘yadi – raqamli transformatsiya jinoyat protsessining tuzilishi va mazmuniga qanday ta’sir ko‘rsatishini, shuningdek, raqamli muhitda jinoyatlarni samarali tergov qilish uchun qanday o‘zgarishlar zarurligini chuqur o‘rganish lozim.

Raqamli davrning eng jiddiy muammolaridan biri zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalangan holda sodir etilayotgan jinoyatlarning tez sur’atlar bilan o‘sishi bo‘ldi. Kiberjinoyatchilik, ayniqsa, moliya sohasida ommaviy va transmilliy tus oldi. Kriptovalyutalar, elektron hamyonlar va to‘lov tizimlari bilan bog‘liq jinoyatlar yuqori darajadagi yashirinligi, amalga oshirilayotgan operatsiyalarning tezligi va ularni huquqiy doirada qayd etishning murakkabligi bilan ajralib turadi [2]. Bunday sharoitda jinoyat protsessining an’anaviy vositalari ko‘pincha xavfli qilmishlarga o‘z vaqtida munosabat bildirish va ularga chek qo‘yish uchun yetarli bo‘lmay qolmoqda.

O‘zbekiston Respublikasining amaldagi Jinoyat-protsessual kodeksi [3] raqamli iqtisodiyot hali sezilarli rol o‘ynamagan davrda yaratilganligi sababli, u kibermakonda sodir etilgan jinoiy xatti-harakatlarning ko‘plab yangi shakllarini qamrab olmagan. Xususan, unda raqamli aktivlar bilan bog‘liq operatsiyalarni vaqtincha to‘xtatib turish, ularni blokirovka qilish yoki olib qo‘yish tartibini belgilovchi normalar mavjud emas. Bu esa tergov organlarining dalillar bazasini ta’minlash va jinoiy yo‘l bilan topilgan mablag‘larni saqlab qolish imkoniyatlarini sezilarli darajada cheklaydigan bo‘shliqni yuzaga keltirmoqda.

O‘zbekiston Respublikasining “Jinoiy faoliyatdan olingan daromadlarni legallashtirishga qarshi kurashish to‘g‘risida”gi Qonuni [4] aktivlarni muzlatishning umumiy mexanizmlarini nazarda tutsa-da, jinoiy ta’qibning dastlabki bosqichlarida ushbu choralarni qo‘llashning protsessual tartibini belgilamaydi. Natijada, moliyaviy va protsessual tartibga solish o‘rtasida

uzilish yuzaga keladi, bu esa tergov samaradorligini pasaytiradi va tergov, prokuratura hamda moliya institutlari o'rtasidagi o'zaro hamkorlikni murakkablashtiradi.

O'zbekiston jinoyat-protsessual qonunchiligida jinoiy xususiyatga ega bo'lgan raqamli moliyaviy operatsiyalarga o'z vaqtida javob berishga imkon beradigan aniq huquqiy mexanizmlarning yo'qligi yaqqol ilmiy-amaliy muammo hisoblanadi. Ushbu bo'shliq nafaqat davlatning moliya tizimini himoya qilish imkoniyatlarini zaiflashtiradi, balki mamlakatning jinoiy daromadlarni legallashtirishga qarshi kurashish bo'yicha FATF va Egmont Group standartlari bo'yicha xalqaro majburiyatlarini bajarishga to'sqinlik qiladi [5].

Shundan kelib chiqib, muallif O'zbekiston Respublikasi Jinoyat-protsessual kodeksiga jinoyat protsessining asosiy subyektlari uchun yangi vakolatlar kiritish bo'yicha quyidagi gipotezani ilgari suradi:

- surishtiruvchi va tergovchiga – pul mablag'lari va kripto-aktivlar bilan bog'liq operatsiyalarni vaqtincha to'xtatib turish qismida;
- tergovga qadar tekshiruv organi boshlig'iga – jinoyat to'g'risidagi xabarni tekshirish bosqichida bunday harakatlarga ruxsat berish va ularni ijro etish qismida;
- prokurorga – ushbu choralarni tasdiqlash va ularning qo'llanilishini nazorat qilish qismida o'zgarish va qo'shimchalar kiritish maqsadga muvofiq.

Bu esa tergov harakatlarining tezkorligi va protsess ishtirokchilarining huquqlarini himoya qilish o'rtasidagi muvozanatni ta'minlaydigan protsessual ta'sir ko'rsatishning kompleks mexanizmini yaratadi.

Tadqiqotning maqsadi raqamli aktivlar va pul mablag'lari muomalasini to'xtatib turish tartib-qoidalarini huquqiy jihatdan mustahkamlashga, shuningdek, tergov organlari, prokuror va tergov bo'linmasi rahbarining vakolatlarini aniqlashtirishga qaratilgan O'zbekiston Respublikasi jinoyat-protsessual qonunchiligini isloh qilishning ilmiy asoslangan modelini ishlab chiqishdan iborat.

Muallifning nuqtayi nazari shundan iboratki, jinoyat protsessining raqamli transformatsiyasi nafaqat texnologik yangilanish, balki texnologik imkoniyatlar va qonun ustuvorligi tamoyillari uyg'unligiga asoslangan odil sudlov evolyutsiyasining yangi bosqichidir. Shu sababli, tadqiqot "raqamli jinoyat protsessi" g'oyasiga tayanadi – bu protsessual kafolatlarga qat'iy rioya qilgan holda raqamli muhitda jinoyatlarni samarali tergov qilishga qaratilgan huquqiy, tashkiliy va texnologik vositalarning yagona tizimidir.

Tadqiqotning yangiligi o'rganilayotgan muammoga kompleks yondashuvda namoyon bo'ladi. O'zbekiston Respublikasi ilmiy adabiyotida birinchi marta qonuniylik, mutanosiblik tamoyillari va xalqaro huquqiy standartlarga asoslangan protsessual chora – raqamli aktivlar muomalasini vaqtincha to'xtatib turishning nazariy va amaliy modeli taklif etilmoqda. Ushbu

chora mavjud bo'shliqni bartaraf etish va raqamli iqtisodiyot sharoitida qonunchilikni samarali qo'llashni ta'minlashga qodir.

Tadqiqotning dolzarbligi raqamli muhitda sodir etiladigan jinoyatlarni tergov qilishning protsessual vositalarini takomillashtirish, shuningdek, shaxs, davlat va biznes manfaatlarini himoya qilishni ta'minlaydigan huquqiy mexanizmlarni ishlab chiqish zarurati bilan belgilanadi.

Metodlar. Birinchi bosqichda O'zbekiston Respublikasining jinoiy sud ishlarini yuritish va raqamli aktivlar aylanishini tartibga soluvchi amaldagi qonunchilik hujjatlari o'rganildi. Tadqiqotda Jinoyat-protsessual kodeksi [3], shuningdek, "Jinoiy faoliyatdan olingan daromadlarni legallashtirishga qarshi kurashish to'g'risida"gi [4] qonunning qoidalari qo'llanildi. Bu qonunlar birinchi marta raqamli aktivlarning huquqiy maqomini belgiladi. Qo'shimcha ravishda "Axborotlashtirish to'g'risida"gi [6], "Shaxsga doir ma'lumotlar to'g'risida"gi qonunlar [7], raqamli iqtisodiyot va elektron odil sudlovni rivojlantirishga oid farmon va qarorlar ko'rib chiqildi.

Tahlil shuni ko'rsatdiki, amaldagi qonunchilikda tergovga qadar tekshiruv va dastlabki tergov bosqichlarida kripto-aktivlarni to'xtatib turish va bloklash tartibini tartibga soluvchi aniq protsessual normalar mavjud emas. Ushbu xulosa jinoyat-protsessual mexanizmlarni takomillashtirish va tergov organlarining vakolatlarini kengaytirish bo'yicha takliflar ishlab chiqish uchun boshlang'ich nuqta bo'ldi.

So'ngra jinoyat protsessi qonuniylik va adolatni ta'minlashda har bir subyekt o'ziga xos rol o'ynaydigan yaxlit tizim sifatida ko'rib chiqildi. Bunday yondashuv tergovchi, surishtiruvchi, tergovga qadar tekshiruv organi boshlig'i, prokuror va sudning harakatlari o'rtasidagi mantiqiy o'zaro bog'liqlikni o'rnatish imkonini berdi.

Natijada vakolatlar taqsimoti izchil nazorat tamoyiliga asoslanishi lozimligi aniqlandi:

– tergovchi va surishtiruvchi — shubhali operatsiyalarni to'xtatish bo'yicha choralarni boshlaydi va amalga oshiradi;

– tergovga qadar tekshiruv organi boshlig'i — bunday harakatlarning qonuniyligi va zarurligini baholaydi;

– prokuror — nazoratni amalga oshiradi va qarorlarni tasdiqlaydi, bunda aktivlariga protsessual ta'sir choralari qo'llanilgan shaxslarning huquqlari himoya qilinishini ta'minlaydi.

Bunday tahlil yangi protsessual vakolatlarning jinoyat protsessining mavjud tuzilmasidagi o'rnini aniqlashga va taklif etilayotgan o'zgartirishlar tergov subyektlari o'rtasidagi funksiyalar muvozanatini buzmasligini ko'rsatishga yordam berdi.

Qonunchilikdagi ichki nomuvofiqliklarni aniqlash va ularni tizimlashtirish uchun strukturaviy-mantiqiy tahlil qo'llanildi. Bu tahlil jinoyat protsessining qaysi bosqichlarida raqamli aktivlarni tartibga solishda bo'shliqlar yuzaga kelishini va bu bo'shliqlarni qanday bartaraf etish mumkinligini aniqlash imkonini berdi.

Huquqiy modellashtirish usulidan Jinoyat-protsessual kodeksiga kiritilishi mumkin bo'lgan loyiha takliflarini ishlab chiqishda foydalanildi. Ular quyidagilarni o'z ichiga oladi:

1. tergovchiga kriptο-aktivlar bilan bog'liq operatsiyalarni vaqtincha to'xtatib qo'yish to'g'risida qaror chiqarish huquqini berish;
2. tergovga qadar tekshiruv organi boshlig'iga bunday qarorlarni prokuror tomonidan sanksiya berilguncha tasdiqlash vakolatini berish;
3. mol-mulkni xatlash tartibiga o'xshash prokuror tasdig'i va keyingi sud nazorati tartibini joriy etish.

Bunday namunaviy yechimlar huquqiy aniqlik tamoyilini buzmasdan yangi protsessual mexanizmlarni mavjud tizimga kiritish imkonini berdi.

Nazariy xulosalarni tasdiqlash uchun O'zbekiston Respublikasi Bosh prokuraturasi [8], Ichki ishlar vazirligi [9] va Markaziy bankining [10] rasmiy ma'lumotlaridan foydalanildi. Statistika tahlil noqonuniy onlayn tranzaksiyalar va kriptο-aktivlar bilan bog'liq jinoyatlar sonining barqaror o'sishini ko'rsatdi. So'nggi uch yilda ularning soni ikki barobardan ziyod ko'paydi, yetkazilgan zarar esa yuz milliard so'mdan oshib ketdi [11].

Ushbu ma'lumotlar mavjud protsessual vositalar raqamli sohadagi jinoyatlarga tezkor javob berishga imkon bermasligi haqidagi ilgari surilgan fikrni tasdiqladi. Amaliyot shubhali aktivlarni o'tkazish yoki yashirishdan oldin ularni vaqtincha bloklash imkonini beradigan mexanizmlarni joriy etish zarurligini ko'rsatdi.

O'rganilayotgan muammoni konseptual tushunish uchun jinoyat, moliya va axborot huquqi qoidalarini birlashtirgan integrativ yondashuv qo'llanildi. Bunday usul jinoiy sud ishlarini yuritishni isloh qilishni huquqiy tizimning umumiy raqamli transformatsiyasining bir qismi sifatida ko'rib chiqish imkonini berdi. Muallif zamonaviy odil sudlov yagona axborot makonida faoliyat yuritishi kerakligidan kelib chiqadi, bu yerda protsessual harakatlar raqamli tizimlar, jumladan, Huquqni muhofaza qiluvchi organlarning yagona axborot tizimi va davlat boshqaruvining boshqa elektron platformalari yordamida qayd etiladi va nazorat qilinadi.

Natijalar. Asosiy natijalardan biri tergovning an'anaviy modelidan tergov organlarining isbotlash va tahliliy faoliyatiga raqamli vositalarni joriy etishga o'tishni aks ettiruvchi raqamli jinoyat protsessi konsepsiyasining ishlab chiqilishi bo'ldi.

Ushbu modelda raqamli texnologiyalar, elektron izlar, kriptοaktivlar va tranzaksiyon ma'lumotlar yordamchi elementlar sifatida emas, balki daliliy ma'lumotlarning to'laqonli manbalari sifatida qaraladi.

Taklif etilayotgan konsepsiya asosida raqamli odil sudlov texnologik samaradorlikni asosiy huquqiy tamoyillar: qonuniylik, aybsizlik prezumpsiyasi, tortishuvchanlik va shaxsiy huquqlarni himoya qilishni saqlab qolish bilan uyg'unlashtirishi kerakligi g'oyasi yotadi. Shunday qilib,

raqamli jarayon zamonaviy huquqiy rivojlanishning buzilishi emas, balki uning tabiiy davomiga aylanmoqda.

Jinoyat-protsessual qonunchiligi tahlili shuni ko'rsatdiki, amaldagi normalar raqamli aktivlar, shu jumladan kriptoalyutalar, tokenlar va elektron hamyonlar bilan munosabatni tartibga solmaydi [3].

Jinoyat-protsessual kodeksida mol-mulkni xatlash nazarda tutilgan bo'lsa-da, u raqamli aylanma obyektlarini qamrab olmagan, shu sababli huquqni qo'llash amaliyoti noaniqlik holatiga duch kelmoqda.

Kriptoaktivlar aylanishini bloklash va vaqtincha to'xtatib turish tartib-taomillarining mavjud emasligi tergov organlariga raqamli sohadagi jinoyatlarga tezkor munosabat bildirish imkonini bermayapti va daliliy ma'lumotlarning yo'qolishiga olib kelmoqda. Bu tergov samaradorligini pasaytiradi va O'zbekistonning FATF [12] va Yevroosiyo guruhi doirasidagi xalqaro majburiyatlariga zid keladi.

Tadqiqot natijasida harakatlar tezkorligini oshirish va qonuniylik kafolatlarini mustahkamlashga qaratilgan protsessual funksiyalarni chegaralashning yangilangan modeli ishlab chiqildi.

Yondashuvning mohiyati quyidagilardan iborat:

– Tergovchi va surishtiruvchi pul mablag'lari va kripto-aktivlar bilan bog'liq shubhali operatsiyalarni, ularning jinoiy kelib chiqish belgilari mavjud bo'lsa, vaqtincha to'xtatib turish to'g'risida qaror qabul qilish huquqiga ega bo'ladi;

– Tergovga qadar tekshiruv organi boshlig'i dalillar yo'qolishi xavfi mavjud bo'lganda bunday qarorlarni tasdiqlaydi yoki o'z qarorini chiqaradi;

– Prokuror ushbu choralarga ruxsat beradi, ularning amal qilish muddatini belgilaydi va ularning asosiligi ustidan prokuror nazoratini ta'minlaydi.

Shunday qilib, taklif etilayotgan tartib tezkor harakat qilishni nazorat kafolatlari bilan uyg'unlashtiradi, davlat va shaxs manfaatlari muvozanatini ta'minlaydi.

O'zbekiston Respublikasi JPKning 230¹-moddasiga taklif etilayotgan modelni normativ mustahkamlash uchun JPKni yangi – 230¹-modda – “Pul mablag'lari va raqamli aktivlar muomalasini vaqtincha to'xtatib turish” bilan to'ldirish loyihasi ishlab chiqildi.

Unda tergovchi aktivlarning jinoiy kelib chiqishi belgilari mavjud bo'lgan taqdirda ularni blokirovka qilish to'g'risida qaror chiqarishga haqli ekanligi nazarda tutilgan. Qaror tergov organi boshlig'i tomonidan 24 soat ichida tasdiqlanadi va prokurorga yuboriladi, prokuror 72 soat ichida qarorni tasdiqlash yoki bekor qilish to'g'risida qaror chiqaradi.

Vaqtincha to'xtatib turish muddati 30 sutkadan oshmasligi kerak, uni uzaytirishga faqat sud qarori asosida yo'l qo'yiladi. Aktiv egasiga shikoyat qilish huquqi beriladi.

Bunday normaning joriy etilishi mavjud bo‘shliqni bartaraf etadi, milliy qonunchilikni xalqaro standartlarga muvofiqlashtiradi va jinoyat protsessida moliyaviy nazorat samaradorligini oshiradi.

Taklif etilgan o‘zgarishlarni amalga oshirish, muallifning fikricha, quyidagi tizimli ta’sirlarni yaratadi:

1. Kibermoliyaviy jinoyatlarga tezkor javob berishni ta’minlaydi;
2. Raqamli aktivlar bilan ishlashning aniq huquqiy asoslarini o‘rnatadi;
3. Ta’minlash choralarini qo‘llash ustidan prokuror va sud nazoratini kuchaytiradi;
4. Daromadlarni legallashtirish va moliyaviy firibgarlik bilan bog‘liq jinoyatlarning fosh etilishini oshiradi;
5. Milliy tartib-taomillarni FATF standartlari va moliyaviy monitoringning xalqaro talablariga moslashtiradi.

Bundan tashqari, bu O‘zbekiston huquqni muhofaza qilish organlarining moliyaviy operatsiyalar bo‘yicha xalqaro axborot almashish tizimlari – SWIFT AML, Egmont Secure Web, FATFnetga integratsiyalashuvi uchun zamin yaratadi, bu esa jinoyatchilikka qarshi kurashda shaffoflik va harakatlarni muvofiqlashtirishni kuchaytiradi.

Tadqiqotning ilmiy yangiligi kibermakonda protsessual qarorlarning o‘ziga xos xususiyatlarini aks ettiruvchi “raqamli protsessual ta’minot chorasi” tushunchasini shakllantirishdan iborat.

Tadqiqot natijalarining amaliy ahamiyati Bosh prokuratura, Ichki ishlar vazirligi va Markaziy bankning tergov organlarining moliya institutlari va kripto-platformalar bilan o‘zaro hamkorligini tartibga soluvchi idoraviy hujjatlarini ishlab chiqishda foydalanish imkoniyati bilan izohlanadi.

Muhokama. Raqamli odil sudlovning markaziy masalalaridan biri javob berish tezligi va huquqiy tartib-qoidalarga rioya qilish o‘rtasidagi muvozanatni ta’minlashdir.

Tranzaksiyalar soniyaning ulushlarida amalga oshiriladigan moliya sohasida sanksiya berish yoki tekshirishning an’anaviy mexanizmlari ko‘pincha yetarlicha samarali bo‘lmaydi.

Shu bois, tergovchi va surishtiruvchiga aktivlarni vaqtincha to‘xtatib qo‘yish huquqining berilishi jinoiy mablag‘larni olib chiqib ketishning oldini olishga qaratilgan asosli qadam hisoblanadi.

Biroq, bunday vakolatlarni kengaytirish qat’iy tartibga solinishi lozim: blokirovka qilish to‘g‘risidagi har bir qaror prokuror sanksiyasi bilan tasdiqlanishi va sud nazoratidan o‘tishi shart.

Faqat shunday sharoitdagina harakatlarning tezkorligi qonuniylikka xavf solmaydi, aksincha – raqamli muhitda uning haqiqiy ijrosini ta’minlaydi.

Kibermakonda sodir etilgan jinoyatlarni tergov qilish dalillarga yangicha yondashuvni talab etadi.

Raqamli ma'lumotlar – tranzaksiya izlari, blokcheyn yozuvlari, elektron hamyonlar haqidagi ma'lumotlar – ish bo'yicha haqiqatni aniqlashning asosiy manbasiga aylanmoqda.

Biroq, bu ma'lumotlar moddiy tashuvchiga ega emas, bu esa ularni olish va protsessual qayd etishda qiyinchiliklar tug'diradi [13].

Yangi vakolatlarining joriy etilishi qonuniy ravishda prokuror va tergov organi rahbarining rolini kuchaytiradi. Biroq nazorat funksiyalarining haddan tashqari kengayishi jarayonning ortiqcha markazlashuviga va nazoratning rasmiyatlashuviga olib kelishi mumkin.

Buning oldini olish uchun vakolatlarni taqsimlashning aniq tizimini yaratish muhim: tergovchi qaror qabul qilishda yetarli darajada mustaqil bo'lishi, organ rahbari qonuniylikni nazorat qilishi, prokuror esa dalillarni to'plash faoliyatiga aralashmasdan nazoratni amalga oshirishi kerak.

Bunday yondashuv jinoyat protsessining ichki muvozanatini saqlab qolish va tergovchining ma'muriy bosimga qaram bo'lib qolishining oldini olish imkonini beradi.

Raqamli asrda tergovchining ixtiyoriyligiga bo'lgan an'anaviy qarashlar qayta ko'rib chiqishni talab qiladi.

Ilgari protsessual qarorni tanlash faqat kasbiy tajribaga asoslangan bo'lsa, endi harakatlarning bir qismi avtomatlashtirilgan tizimlar doirasida – masalan, huquqni muhofaza qilish organlarining yagona axborot tizimida amalga oshirilmoqda.

Shunga qaramay, insonning roli yo'qolmaydi: hatto algoritmlardan foydalanilganda ham, aynan tergovchi qabul qilingan qaror va uning asoslanishi uchun javobgar bo'ladi.

Shunday qilib, yangi tushuncha – raqamli ixtiyoriylik paydo bo'lmoqda. Bunda qarorlar elektron shaklda yaratilsa-da, shaxsiy kasbiy mulohaza natijasi bo'lib qoladi.

Bunday yondashuv tergov organlari faoliyatini yanada shaffof, nazorat qilinadigan va hisobdor qiladi, ayni paytda uni insoniy xususiyatdan mahrum etmaydi.

Raqamli muhitda protsessual vakolatlarni kengaytirish shaxsni himoya qilish kafolatlarini kuchaytirish bilan birgalikda olib borilishi lozim.

Mablag'lar yoki kriptoaktivlar harakatini to'xtatish Konstitutsiya va "Shaxsga doir ma'lumotlar to'g'risida"gi [7] qonunda mustahkamlangan mulk huquqi va moliyaviy ma'lumotlar maxfiyligi bilan bevosita bog'liq.

Shu sababli, raqamli makonga aralashish to'g'risidagi har bir qaror qat'iy asoslangan, muddati cheklangan va sudga shikoyat qilish huquqi bilan ta'minlangan bo'lishi shart.

Raqamli odil sudlovda axloqiy muvozanat saqlanishi muhim: texnologik imkoniyatlar bosim o'tkazish vositasiga aylanmasligi, raqamli samaradorlik esa adolatning o'rnini bosmasligi kerak.

Shunday qilib, raqamli axloq jinoyat protsessida qonuniylik va insonparvarlik tamoyillarining tabiiy davomiga aylanmoqda.

Tahlil shuni ko‘rsatdiki, O‘zbekistonda jinoyat sud ishlarini yuritishni yanada rivojlantirish uch yo‘nalishda amalga oshirilishi lozim.

1. Normativ – JPKda kriptoaaktivlar bilan bog‘liq raqamli dalillar va protsessual choralar to‘g‘risidagi normalarni mustahkamlash.

2. Institutsional – huquqni muhofaza qiluvchi organlarning Yagona axborot tizimini takomillashtirish hamda Markaziy bank va Raqamli texnologiyalar agentligi bilan hamkorlik mexanizmlarini yaratish.

3. Nazariy – “raqamli mulohaza” va “raqamli tergov chorasi” tushunchalarini o‘z ichiga olgan yangi protsessual doktrinaning ilmiy asoslarini shakllantirish.

Jinoyat protsessini raqamlashtirish maqsad emas, balki vosita sifatida – konstitutsiyaviy kafolatlarni saqlab qolgan holda tergovning samaradorligi va shaffofligini oshirish vositasi sifatida qaralishi kerak.

Xulosa. Tadqiqot davomida raqamlashtirishni an’anaviy odil sudlovga tashqi qo‘shimcha emas, balki uning yangi sifati sifatida ko‘rib chiquvchi “raqamli jinoyat protsessi” konsepsiyasi ishlab chiqildi.

Ushbu konsepsiya doirasida raqamli texnologiyalar shunchaki ma’lumot to‘plash vositasi emas, balki isbotlashning protsessual mexanizmining ajralmas qismiga aylanadi.

Shuningdek, dalillarni saqlash va ulardan g‘ayriqonuniy maqsadlarda foydalanishning oldini olish uchun raqamli aktivlarga bo‘lgan huquqlarni vaqtincha cheklash – “raqamli protsessual ta’minlash chorasi” tushunchasini joriy etish asoslab berildi.

“Raqamli protsessual diskretsiya” g‘oyasiga alohida e’tibor qaratildi. Bunda tergovchining qarori elektron muhitda rasmiylashtiriladi va qayd etiladi, ammo shaxsiy javobgarlik saqlanib qoladi hamda majburiy prokuratura va sud nazorati ostida bo‘ladi.

Shunday qilib, jinoyat protsessini raqamlashtirish qonuniylikning an’anaviy kafolatlarini bekor qilmaydi, balki ularni texnologik aniqlik va shaffoflik orqali kuchaytiradi.

Qonunchilikni tahlil qilish asosida raqamli aktivlar bilan ishlashda jinoyat protsessi subyektlari o‘rtasidagi o‘zaro munosabatlarning yangi modeli taklif etildi.

U vakolatlarni darajalar bo‘yicha taqsimlashni nazarda tutadi:

- tergovchi va surishtiruvchi – shubhali operatsiyalarni vaqtincha to‘xtatish tashabbusi bilan chiqadi;

- tergovga qadar tekshiruv organi rahbari – jinoyat to‘g‘risidagi xabarni tekshirishning dastlabki bosqichida ushbu chorani tasdiqlaydi yoki joriy etadi;

• prokuror – protsessual harakatlarga ruxsat beradi va ularning qonuniyligi hamda muddatlari ustidan nazoratni amalga oshiradi.

Shu munosabat bilan O‘zbekiston Respublikasining Jinoyat-protsessual kodeksiga pul mablag‘lari va raqamli aktivlar aylanmasini vaqtincha to‘xtatib turish tartibini belgilovchi yangi 230¹-moddani kiritish taklif etildi.

Bundan tashqari, “raqamli dalil” tushunchasini, shu jumladan uni olish, haqiqiyligini tekshirish va saqlash tartibini huquqiy jihatdan to‘ldirish va takomillashtirish zarurligi asoslab berildi.

Ushbu takliflar jinoyat sudlov ishlarini yuritishni amaliy modernizatsiya qilish uchun asos bo‘lib xizmat qiladi va Bosh prokuratura, IIV hamda Raqamli texnologiyalar agentligining qonunosti hujjatlarini ishlab chiqishda foydalanish mumkin.

Mazkur ish protsessual va raqamli huquqni yagona tizimga birlashtirishni taklif etib, jinoyat protsessiga oid milliy doktrinaning rivojlanishiga hissa qo‘shadi.

Tadqiqotning ilmiy qiymati raqamli iqtisodiyot sharoitida protsessual institutlarni tushunishga yangicha yondashuvni ishlab chiqishdan iborat.

Amaliy ahamiyati esa kibermoliya sohasidagi jinoyatlarga tezkor munosabat bildirish va ayni paytda fuqarolarning konstitutsiyaviy huquqlarini himoya qilishni ta‘minlaydigan mexanizmni yaratishdan iborat.

Bundan tashqari, taklif etilayotgan qoidalar FATF, INTERPOL va GRECO xalqaro standartlariga mos keladi. Bu esa milliy huquqiy tizimga bo‘lgan ishonchni mustahkamlaydi va uning global huquqiy makonga integratsiyalashuviga ko‘maklashadi.

Raqamlashtirish aniq afzalliklar bilan bir qatorda ma‘lum xavflarni ham o‘z ichiga oladi. Ular orasida tergovchining diskretion vakolatlarini kengayishi, nazoratni haddan tashqari markazlashuvi va fuqarolarning mulkiy huquqlariga aralashuv ehtimoli mavjud.

Ularning oldini olish maqsadida qonunchilikda quyidagilarni mustahkamlash maqsadga muvofiq:

1. choralarni qo‘llashning qat‘iy muddatlari va protsessual asoslari;
2. prokuror tomonidan majburiy sanksiyalash va keyingi sud nazorati;
3. shaxsning qarorlar ustidan shikoyat qilish huquqi;
4. shaffoflik va hisobdorlikni ta‘minlovchi yagona tizimdagi barcha protsessual harakatlarni raqamli qayd etish.

Shunday qilib, raqamli vositalarning samaradorligi huquqiy kafolatlar va aralashuvning mutanosibligi tamoyiliga qat‘iy rioya qilish bilan uyg‘unlashishi lozim.

Jinoyat protsessini raqamli kontekstda yanada rivojlantirish uchta asosiy yo‘nalishda amalga oshirilishi mumkin:

– qonunchilik – raqamli dalillar instituti va protsessual choralarni JPKda to‘ldirish va takomillashtirish orqali;

– tashkiliy – huquqni muhofaza qilish va moliya organlarining raqamli platformalarini xavfsiz axborot almashishning yagona tizimiga birlashtirish orqali;

– ilmiy-doktrinal – raqamli jinoyat huquqi milliy maktabini shakllantirish va yangi normalarga amaliy sharhlar tayyorlash orqali.

Bunday tizimli ish qonuniylik, ochiqlik va shaxs huquqlarini himoya qilishga asoslangan raqamli odil sudlovning yaxlit va texnologik barqaror modelini yaratish imkonini beradi.

Pul mablag‘lari va kripto-aktivlar aylanishini vaqtinchalik cheklash bo‘yicha protsessual vakolatlarning joriy etilishi O‘zbekistonda jinoiy sud ishlarini yuritish evolyutsiyasining mantiqiy qadamidir.

Ushbu o‘zgarishlar tergov samaradorligini oshirish, dalillar bazasini saqlab qolish va fuqarolar huquqlarining kafolatlarini kuchaytirish imkonini beradi.

Tadqiqot doirasida taklif etilgan “raqamli tergov” konsepsiyasi huquqiy tafakkurning yangi bosqichiga o‘tishni aks ettiradi – bu bosqichda texnologiyalar qonun ustuvorligiga tahdid emas, balki uni mustahkamlash vositasiga aylanadi.

Shu sababli, jinoyat protsessini raqamlashtirish odil sudlovning yanada yetuk shakli – davlat va jamiyat o‘rtasidagi mas‘uliyat, shaffoflik va ishonchga asoslangan odil sudlovga o‘tish yo‘li sifatida qaralishi lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. 05.10.2020 yildagi O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining ““Raqamli O‘zbekiston — 2030” strategiyasini tasdiqlash va uni samarali amalga oshirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi PF-6079-son Farmoni. O‘zbekiston Respublikasi qonunchilik ma’lumotlari milliy bazasi LexUz rasmiy sayti: Elektron manba – Kirish tartibi – <https://lex.uz/docs/-5030957>;
2. King, Nancy J., & Raja, V. T. (2022). Protecting Financial Systems Against Cryptocurrency-Driven Cybercrime: A Legal Perspective. // Computer Law & Security Review. USA: Elsevier, 2022, Vol. 45, Article 105659. Elektron manba – Kirish tartibi – <https://doi.org/10.1016/j.clsr.2022.105659>;
3. 22.09.1994 yildagi O‘zbekiston Respublikasining Jinoyat-protsessual kodeksi. O‘zbekiston Respublikasi qonunchilik ma’lumotlari milliy bazasi LexUz rasmiy sayti: Elektron manba – Kirish tartibi – <https://lex.uz/docs/-111460>;
4. 26.08.2004 yildagi O‘zbekiston Respublikasining “Jinoiy faoliyatdan olingan daromadlarni legallashtirishga, terrorizmni moliyalashtirishga va ommaviy qirg‘in qurolini tarqatishni moliyalashtirishga qarshi kurashish to‘g‘risida”gi 660-II-son Qonuni. O‘zbekiston

Respublikasi qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi LexUz rasmiy sayti: Elektron manba – Kirish tartibi – <https://lex.uz/ru/docs/-283717>;

5. Global Standards, Local Compliance: The FATF and the Effectiveness of Anti-Money Laundering Policies. // Journal of Financial Crime. United States: Emerald Publishing, 2022, Vol. 29(2), p. 361–379. Elektron manba – Kirish tartibi – <https://www.emerald.com/insight/content/doi/10.1108/JFC-09-2021-0195/full/html>;

6. 11.12.2003 yildagi O'zbekiston Respublikasining "Axborotlashtirish to'g'risida"gi 560-II-son qonuni. O'zbekiston Respublikasi qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi LexUz rasmiy sayti: Elektron manba – Kirish tartibi – <https://lex.uz/docs/-83472>;

7. 02.07.2019 yildagi O'zbekiston Respublikasining "Shaxsga doir ma'lumotlar to'g'risida"gi O'RQ-547-son Qonuni. O'zbekiston Respublikasi qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi LexUz rasmiy sayti: Elektron manba – Kirish tartibi – <https://lex.uz/docs/-4396419>;

8. O'zbekiston Respublikasi Bosh prokuraturasi Rasmiy veb-sayt: Elektron manba – Kirish tartibi – <https://prokuratura.uz/>;

9. O'zbekiston Respublikasi Ichki ishlar vazirligi Rasmiy veb-sayt: Elektron manba – Kirish tartibi – <https://gov.uz/oz/iiv>;

10. O'zbekiston Respublikasi Marzakiy bank Rasmiy veb-sayt: Elektron manba – Kirish tartibi – <https://cbu.uz/uz/>;

11. Internet tarmog'ida e'lon qilingan sud qarorlari. Elektron manba – Kirish tartibi – <https://public.sud.uz/report>;

12. FATF Rasmiy veb-sayt: Elektron manba – Kirish tartibi – <https://www.fatf-gafi.org/en/publications/Fatfrecommendations/Fatf-recommendations.html>;

13. Casey, Eoghan. (2022). Digital Evidence and Computer Crime: Forensic Science, Computers, and the Internet. USA: Academic Press (Elsevier), 5th Edition, 2022. p. 241–278. Elektron manba – Kirish tartibi – <https://www.sciencedirect.com/book/9780128155837/digital-evidence-and-computer-crime>.